

**ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ К. Д. УШИНСЬКОГО»**

ДМИТРАШКО СВІТЛАНА АНАТОЛІЇВНА

УДК 321.64

**НАЦІОНАЛ-СОЦІАЛІЗМ ЯК ПОЛІТИЧНА МОДЕЛЬ
ТОТАЛІТАРНОГО ПАНУВАННЯ**

Спеціальність 23.00.02 – політичні інститути та процеси

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата політичних наук

Одеса – 2015

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі політології Інституту соціальних наук Одеського національного університету імені І. І. Мечникова Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор політичних наук, професор
Мілова Марія Іллівна,
Одеський національний університет
ім. І. І. Мечникова,
професор кафедри політології

Офіційні опоненти: доктор політичних наук, доцент
Шайгородський Юрій Жанович
Інститут політичних і
етнонаціональних досліджень
ім. І. Ф. Кураса НАН України,
головний науковий співробітник;

доктор політичних наук, професор
Гедікова Наталія Пилипівна
Державний заклад
«Південноукраїнський національний
педагогічний університет
ім. К. Д. Ушинського»,
професор кафедри політичних наук

Захист відбудеться «29» травня 2015 р. о 11 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.053.06 в Державному закладі «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» Міністерства освіти і науки України (65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 26, ауд. 55).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 36).

Автореферат розісланий «28» квітня 2015 р.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

С. І. Ростецька

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Доба глобалізації, що переживає нині світ, провокує серйозні трансформаційні процеси, що можуть бути осмислені як збоку позитивних перспектив, так і з боку небезпек. Серед небезпек політичної трансформації зазначимо ізоляціоністські тенденції, невизначеність цілей та кінцевих результатів трансформації, посилення рівня закритості влади, використання силових методів управління, маргіналізація населення тощо. Ці фактори ризиків політичної модернізації можуть сприяти розвитку модифікованих авторитарних або неототалітарних режимів.

Глобальна економічна криза 2008-2009 рр. відродила політичні партії, які підтримують ізоляціоністську націоналістичну політику держави (Угорщина, Австрія, Норвегія) та політичні партії, які вимагають посилення соціальної функції держави (Греція). Загроза демократичному розвитку держав полягає у поєднанні націоналістичної політики з посиленням патерналістських і етатистських очікувань громадян. Зберігається можливість розвитку неототалітаризму, враховуючи те, що майже всі пострадянські держави, в тому числі Україна, залежать від попередньої практики панування.

Отже, актуальність політологічного аналізу моделі формування тоталітарної системи та взаємної обумовленості діяльності політичної системи факторами соціокультурного, ідеологічного та політико-економічного розвитку визначається потребами сучасного суспільства. В роботі запропоновано аналіз зазначених залежностей в політичній моделі німецького націонал-соціалізму як форми праворадикальних тоталітарних режимів.

Зв'язок з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження здійснено в рамках комплексної міжкафедральної теми № 110 «Дослідження феномену тоталітаризму, його проявів та шляхів подолання» (державний реєстраційний номер 011U002696) ОНУ ім. І. І. Мечникова, одним із виконавців якої є дисертант.

Мета дисертаційного дослідження – визначення особливостей формування та функціонування політики націонал-соціалізму як моделі тоталітарного панування.

Досягнення мети дослідження обумовило вирішення наступних дослідницьких задач :

- провести компаративний аналіз політичного феномену фашизму як родової моделі та німецького націонал-соціалізму як німецького різновиду праворадикального тоталітаризму;

- проаналізувати джерельну базу та визначити критерії віднесення тієї чи іншої теорії, концепції до джерел ідеології націонал-соціалізму;

- визначити роль ідеологічних інструментів політичного панування в процесі формування антропологічних факторів створення тоталітарного суспільства;

- розкрити особливості феномену політичного лідерства (на прикладі харизматичного лідерства А. Гітлера);

- виявити та дослідити обґрунтування групами впливу стратегії зовнішньополітичної діяльності НСДАП;

– виявити специфіку взаємного впливу ідеологічних та прагматичних елементів у формуванні напрямків зовнішньої політики націонал-соціалістичної Німеччини.

Об'єктом дослідження виступає націонал-соціалізм як політичний феномен, *предметом дослідження* є специфіка політичної моделі націонал-соціалізму як праворадикального тоталітарного панування.

Методи дослідження. Специфіка об'єкту дослідження обумовила застосування загальнонаукових, спеціально-політологічних методів дослідження.

Метод системного аналізу дозволив розглянути політико-інституційну складову державної політики в якості елемента складної макросистеми суспільства та був використаний для дослідження типу ідейної системи німецького націонал-соціалізму та аналізу ієрархії ідейних систем італійського фашизму та німецького націонал-соціалізму в контексті визначення пріоритетів державного розвитку та напрямів політики.

Історико-порівняльний метод сприяв з'ясуванню особливостей національно-культурного розвитку, традицій політичного панування у фашистській Італії та націонал-соціалістичній Німеччині.

Аксіологічний метод дозволяє зрозуміти моделі поведінки індивідууму і народу в тоталітарний період, визначити ступінь залежності політичного процесу від політико-культурних вимірів.

Компаративний метод дає змогу розглянути ступінь відповідності пріоритетів і напрямів зовнішньої політики націонал-соціалістичної Німеччини і фашистської Італії ідеологічним настановам, визначає їх взаємовплив у проведенні агресивної політики.

Структурно-функціональний метод сприяв визначенню суб'єкта ідеології і політики та розкриттю інтегративної функції ідеології, в тому числі функцію легітимації рішень влади щодо внутрішньої та зовнішньої політики.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у створенні теоретичної моделі взаємовпливу ідеологічних та політичних факторів функціонування націонал-соціалістичної держави. Здійснене дослідження дозволило сформулювати та обґрунтувати нові наукові положення. Так, на рівні дисертаційного дослідження:

Вперше :

– здійснено комплексний аналіз моделі націонал-соціалізму як тоталітарного режиму, яку розглянуто не в статичній інституційній формі, а в динаміці, тобто в історичному контексті створення інтелектуального клімату та діяльності тоталітарного режиму в контексті гомогенізації політичної культури, тотальної політизації у відповідності до соціально-політичного міфу та ідеологічних цінностей;

– розкрито специфіку впливу ідеологічної складової на внутрішню та зовнішню політику націонал-соціалістичного режиму, що дозволило розглядати політичний процес через еволюцію поглядів, створення моделі тоталітарного панування, формування ідеологічної легітимації політико-державної влади, яка полягала у домінуванні цінностей, пріоритетів, настанов у виробництві та відтворенні нового тоталітарного порядку і нової владної регуляції;

– виявлено та досліджено діяльність авторів стратегії розвитку націонал-соціалістичної держави, які концентрували функції інтелектуальної еліти і політичного лідера;

Удосконалено :

– критерії класифікації теоретичних джерел націонал-соціалізму за характером впливу на формування доктрини націонал-соціалізму;

– уточнено специфіку харизматичного лідерства А. Гітлера : використання елементів різних систем орієнтацій (консерватизм етнічної нації; адміністративний соціалізм; технічний прогрес в промисловості та системі державного управління), які не можуть співіснувати в раціональній настанові, але виявляються привабливими для усіх верств перехідного суспільства завдяки особистим якостям лідера;

отримали подальший розвиток :

– дослідження специфіки адаптивних механізмів націонал-соціалістичного режиму, які базуються на здатності ідеології трансформуватися в умовах перехідного суспільства;

– обґрунтування залежності реалізації функцій державно-політичної влади від політико-ідеологічного компоненту механізму держави та залежність моделі модифікованих авторитарних і неототалітарних режимів від об'єктивних потреб перехідних суспільств і пріоритетів політико-ідеологічних програм основних акторів політики.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості розширення сучасних наукових уявлень щодо модифікацій політичних режимів, вдосконалення дослідження залишків тоталітарного і авторитарного інструментарію політичного керівництва суспільними процесами в умовах системної трансформації та використано державними інституціями для виявлення можливих небезпек розвитку перехідного суспільства. Матеріали дисертації можуть бути використані у навчальному процесі при підготовці та викладанні курсів «Зарубіжна політологія»; «Сучасні політичні ідеології»; «Радикальні та екстремістські політичні рухи та політичні партії»; «Політичні інститути та процеси в пострадянських країнах» тощо.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійною науковою працею і містить отримані результати у сфері політичної науки, що в сукупності розв'язують важливу наукову проблему функціонування політичних режимів. В дисертації не використовувалися ідеї або розробки, що належать М. Міловій, у співавторстві з якою опубліковані окремі наукові праці.

Апробація результатів дослідження здійснена на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Україна в системі сучасних цивілізацій: трансформації держави та громадянського суспільства» (Одеса, 2006; Одеса, 2008; Одеса, 2010); «Інтелігенція і влада» (Одеса, 2009); «Україна в умовах соціально-економічного розвитку : проблеми та перспективи» (Одеса, 2010); «Україна в посткризовий період: економічний і політичний аспекти» (Одеса, 2011); «Людина в тоталітарному суспільстві: рефлексії ХХІ століття» (Одеса, 2013); «73 Наукова конференція науково-викладацького та наукового складу ОНАХТ» (Одеса, 2013); «Приоритетные направления развития науки» (Уфа, 2014); «Феномен тоталітаризму, його прояви та шляхи подолання» (Одеса, 2014); «Суспільні науки:

напрями та тенденції розвитку в Україні та світі» (Одеса, 2014); «Суспільні науки: виклики і сьогодення» (Одеса, 2014); «Пріоритети сучасних суспільних наук у трансформаційних умовах» (Львів, 2014).

Публікації: Основні положення дисертаційного дослідження викладено у 20 публікаціях: 8 – у фахових виданнях з політичних наук (3 у співавторстві), 1 у зарубіжному науковому виданні, 10 тез за матеріалами науково-практичних конференцій.

Структура дисертації. Поставлена мета і завдання визначили логіку і структуру роботи. Дисертація складається зі вступу, 4 розділів, що включають 10 підрозділів, висновків, додатку, списку використаної літератури. Загальний обсяг роботи складає 198 сторінок. Додаток – 1 сторінка (1 назва). Список використаних джерел та літератури становить 270 найменувань (26 сторінок)

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми, сформульовано мету і завдання, визначено об'єкт і предмет, методи дослідження, відображено наукову новизну, окреслено зв'язок дисертаційної роботи з науковими темами, надано інформацію про апробацію одержаних результатів.

У **першому розділі «Теоретичні витoki та основні етапи формування ідей німецького націонал-соціалізму»** виявлено світоглядні підвалини походження та формування матриці соціальної і національної винятковості, яка суттєво вплинула на генезу політичної доктрини націонал-соціалізму.

У **підрозділі 1.1 «Загальнотеоретичні підвалини формування ідеї соціальної винятковості»** в процесі аналізу теоретичних джерел особливу увагу приділено варіативності розвитку країни в умовах політичного вибору. Доведено, що відправною точкою аналізу загальнотеоретичних підвалин націонал-соціалізму є XIX ст., коли в Німеччині формується імперія та расова соціально-політична матриця. Ідея домінанти раси (яка сприймалася як синонім поняття «народ») над іншими чинниками історичного процесу стала основною в концепціях «органічного світосприйняття». На основі аналізу творів Ж. А. Гобіно, Х. С. Чемберлена виявлено, що расові, антисемітські теорії провокували посилення релігійного, культурного антисемітизму, до якого в умовах проведення модернізації додається політична складова, представлена в доробках Є. Дюринга, В. Марра, які вперше запропонували депортацію та гетто. Виявлено, що представники соціал-дарвінізму В. Шальмайер, А. Тіллі, Е. Геккель висунули пропозицію, згідно якій держава повинна стимулювати створення спеціальних расових заходів соціальної політики, тому слід вважати, що соціал-дарвінізм створив методологічні підґрунтя расової матриці історичного процесу та визнав силу, насилля засобами політичної діяльності та принципами соціальної організації індивідуумів.

У **підрозділі 1.2 «Етапи розвитку ідеї національної винятковості»** зазначається, що формування німецького націоналізму XIX ст. пов'язано з уявленням про особливе територіальне розташування, економічну могутність, багатий культурний спадок, які визнавались факторами утворення імперії.

Наголошується на відмінності радикального націоналізму ХХ ст., який ґрунтувався на ідеях національної винятковості, консервативної революції, прусського соціалізму як парадигми німецької держави на відміну від ліберально-буржуазних держав Заходу та німецького аналогу – Веймарської республіки.

Доведено, що підґрунтям ідеї національної винятковості є настанова на ідею метафізичного покликання німецького народу, що відображено в позиції представників «фелькіше», які бачили історію як боротьбу різних «спільнот крові». Ідея необхідності створення німецького соціалізму, заснованого на боротьбі за життєвий простір, з'являється вперше у «фелькіше». Розкрито зв'язок діяльності Пангерманського союзу щодо обґрунтування пріоритетності східноєвропейського напрямку зовнішньої політики. Перехід до політичного, економічного обґрунтування експансіонізму здійснюється у пропозиціях Ф. Ліста, В. Рошера, Г. Гефкена, які рекомендували новий «Drang nach Osten» як орієнтир зовнішньої політики. Таким чином формується модель зовнішньої політики, в якій об'єднано культурне, економічне, політичне обґрунтування права Німеччини на експансію як «місії».

На основі аналізу геополітичних рекомендацій К. Ріттера та Ф. Ратцеля розкрито теоретичні витoki концепту *Zwischeneuropa*, що орієнтувався на переваги центральноєвропейського розташування Німеччини в безпековій площині.

Розкрито теоретичну залежність ідеї нової «місії» Німеччини в ХХ ст., що полягає в боротьбі проти комунізму та капіталізму, від політичної традиції прусського соціалізму. Проведено аналіз трансформації ідеї особливого шляху країни у міжвоєнний період: М. ван ден Брук, Е. Юнгер, О. Шпенглер, К. Шмітт моделюють процес розвитку держави в категоріях національного відродження та легітимації влади расовою єдністю народу і волею загальнонаціонального лідера.

Аналізуючи роботи Ф. Ніцше, Г. Лебона, виявлено теоретичні витoki концепції «політики майбутнього», що полягає в створенні політичного міфу волі, «раси» та мобілізації соціальної енергії.

У висновках до першого розділу автор дисертації пропонує класифікувати концепції, теорії за їх характером впливу на формування доктрини націонал-соціалізму – прямий вплив, тобто безпосереднє формування політики; опосередкований вплив, тобто створення відповідного інтелектуального клімату і формування проекту розвитку країни в контексті ірраціональних теорій нації і вертикалі соціальних зв'язків; загальнотеоретичні концепції, які формували моделі розвитку політичної культури, філософії «політики майбутнього». Політична доктрина націонал-соціалізму досліджена за допомогою ідейного, ціннісного аналізу духовних альтернатив Німеччини.

У другому розділі «Методологія дослідження німецького націонал-соціалізму» обґрунтовано необхідність комплексного підходу дослідження націонал-соціалізму, представлено методологічні підходи дослідження доктрини націонал-соціалізму.

У підрозділі 2.1 «Компаративний аналіз політичного феномену фашизму і німецького націонал-соціалізму» проаналізовано наукову дискусію щодо політичного феномену «фашизм» і «націонал-соціалізм».

Теоретико-методологічна основа дисертації формувалася у відповідності до специфіки об'єкта дослідження, що вимагає створення комплексної методології. Складність націонал-соціалізму неможливо пояснити за допомогою лише соціально-економічного підходу. Варіант системного аналізу, запропонований Г. Алмондом, дозволяє дослідити взаємозв'язок політико-інституційної та політико-ідеологічної підсистем політичної системи нацистської Німеччини. На обмеження формаційного аналізу тоталітарних систем вказує, зокрема, М. Барг, який окреслює необхідність врахування соціально-політичної матриці у формуванні напрямів діяльності держави. Принцип системного аналізу, запропонований О. Малиновським, використано для дослідження типу ідейної системи націонал-соціалізму та аналізу ієрархії ідейних систем італійського фашизму і німецького націонал-соціалізму в контексті визначення пріоритетів державного розвитку та напрямів політики. Для дослідження системи тоталітарного панування використовується інструментарій, запропонований в теорії «масового суспільства» В. Корнхаузера, та надбання Х. Арндт щодо аналізу процесів в суспільстві, що приводять до формування тоталітарного панування. Теоретичний підхід К. Леві-Стросса, П. Рікера, Р. Арона дозволив дослідити сутність, функції політичної ідеології націонал-соціалізму в практиці нацистської держави.

Загальнотеоретична парадигма дослідження тоталітарних праворадикальних рухів була закладена в роботах Т. Адорно, Х. Арндт, Р. Арона, О. Фридриха, К. Зонтгаймера, Е. Канетті, А. Камю, Х. Ортеги-і-Гассета, Ф. А. Хайека. Роботи присвячені сучасній методології дослідження фашизму і націонал-соціалізму з'явилися у різні часи, тому досліджено доробки представників різних напрямів: В. Баргеса, Б. Бессонова, О. Бланка, О. Галкіна, які не проводили диференціації фашизму і націонал-соціалізму, та Ф. Бауера, М. Брошата, М. Клеменца, О. Данна, В. Віпперманна, які розглядали окремі форми фашизму в Європі, в тому числі націонал-соціалізм.

Автором аргументовано, що окремою парадигмою дослідження фашизму є визначення його родовим явищем (Е. Джентіле), що пов'язано з необхідністю диференціації диктаторських режимів у зв'язку з різноманітністю форм диктатури в конкретних країнах. Запропоновано досліджувати німецький націонал-соціалізм як окрему модель в загальному праворадикальному тоталітарному паттерні, бо «місія» італійського фашизму є утворення наднаціональної цивілізації, тоді як «місія» німецького націонал-соціалізму – утворення расової держави імперського типу. У цьому контексті працювали також О. Шифрін, який пропонував в якості критерію порівняльного аналізу форм фашизму соціально-економічні відносини. А. Гурланд робить наголос на диференціації могутності владного державного тиску і власне фашизму. Е. Нольте пропонує феноменологічний підхід дослідження фашизму як ідеологічного руху. Й. Фест радить розглядати фашизм як новітній рух боротьби за владу в умовах модернізації суспільства.

На основі аналізу поглядів представників фактологічного підходу дослідження фашизму : В. Мазер, Г. Шуберт, В. Міхалка, А. Хільгрубер, К. Хільдебрант, зроблено компаративний висновок про спільне та відмінне в діяльності фашизму як родового явища та націонал-соціалізму як окремих моделей.

В сучасній українській науці продовжено традицію В. Ковалю щодо досліджень зовнішньої політики нацистського режиму та планів нацистів у доробках дослідника В. Розумюка, який звертає особливу увагу зовнішньополітичні аспекти націонал-соціалістичної доктрини.

У підрозділі 2.2 «Методологічні підходи дослідження доктрини націонал-соціалізму як елементу тоталітарного панування», аргументовано, що в колі проблем дослідження націонал-соціалізму є проблема світоглядних основ походження і формування націонал-соціалізму, який був однією із можливих моделей багатовекторного розвитку країни.

Автором визначено, що важливим підходом у дослідженні націонал-соціалізму є визначення його як ідеологічного руху, що використовував політичні міфи, які були укорінені в інтегральну ідеологію. В радянській науковій традиції існувала позиція, що фашизм мав ідеологію, витoki якої в антидемократичних буржуазних течіях ХІХ ст. та підкреслювався її утилітарний характер. Простеживши доробки іноземних дослідників Ф. Уоткінса, У. Крамніна, які підкреслювали, що ядром ідеології були міфи «раси і ґрунту»; Р. Сесіля і Р. Лоуджі, які вважали, що нацисти намагались укорінити ідеологію в давню історію німецького націоналізму та Х. Гребінг, Дж. Неурор, які пропонували вважати націонал-соціалізм породженням ірраціоналізму, соціал-дарвінізму і антисемітизму ХІХ-ХХ ст., дисертантом акцентована особлива увага на появу расового розуміння історії, яке стає поступово тотальним світосприйняттям. Аналіз джерельної бази та наукових доробків дозволив визначити, що расовий міф став соціально-політичною матрицею завдяки потребі створення доктрини в умовах наздоганяючої модернізації.

У контексті центральної проблеми дисертаційної теми проаналізовано та з'ясовано роль ідеологічного чинника в діяльності тоталітарних режимах на підґрунті класичних та сучасних напрацювань О. Богомолова, П. Гуревича, Г. Лебона, В. Одайніка, О. Одуєва, П. Рікера, Е. Фрома, М.-А. Руккета, М. Аль-Дайні, О. Малинової, Є. Мішанової, М. Савінової, Л. Фішмана, В. Тарана та інших. На основі досліджень Ф. Ніцше, Р. Барта, К. Леві-Стросса, К. Мангейма, Ж. Сореля, Ю. Шайгородського проаналізовано інтегруючу роль політичного міфу та доведено необхідність дослідження моделей політичної діяльності індивідів, груп в умовах тоталітарного панування за допомогою аналізу культурної матриці, політичного міфу та політичної ідеології.

В сучасному суспільствознавстві відбувається активний перегляд сутності ідеологій. На основі поглядів представників постмодернізму С. Жижека, М. Чернявського, які розглядають ідеологію як посередника між соціальною дійсністю та способом розуміння сутності предметів, а механізм перетворення ідей в реальність як приписування концептам денотативності, зроблено висновок про створення ідеологами націонал-соціалізму «другої реальності», яка стала єдиною. Ці дослідники аналізують націонал-соціалізм заради більш чіткого розуміння небезпек розвитку сучасного суспільства. Зокрема розкрито механізми створення «іншої реальності» в сучасному інформаційному полі, що здатні перетворювати авторитарні режими у неототалітарні.

У висновках до другого розділу визначено характер деякої обмеженості методологічних підходів до вивчення політичних феноменів фашизму і німецького націонал-соціалізму. Зазначено, що основні методологічні підходи підкреслюють соціально-економічну або соціально-політичну сферу тоталітарного панування, але політичний феномен фашизму і німецького націонал-соціалізму проявлений саме в амбіції побудувати «цілісно-націоналістичний третій шлях». Автор розкриває значущість ідеологічної складової в обумовленості діяльності нацистського політичного режиму.

У третьому розділі **«Механізм функціонування тоталітарного панування в Німеччині: внутрішньополітичний аспект (20-30-ті роки ХХ ст.)»** визначено та досліджено функціонування тоталітарного режиму, аргументовано, що головною ознакою тоталітарного панування є впровадження політичної ідеології, проаналізовано специфіку реалізації доктрини націонал-соціалізму.

У підрозділі 3.1 *«Моделі розвитку держави в тоталітарних режимах»* визначено відмінності між італійським фашизмом як родовим паттерном і націонал-соціалізмом як специфічною моделлю праворадикального тоталітаризму.

Розкрито механізм формування тоталітарного режиму в нацистській Німеччині, де було змінено принципи політичної нації, згорнуто розвиток громадянського суспільства. Автор демонструє, як НСДАП використовує очікування сильного лідера та демократичну риторику (законність обрання А. Гітлера, використання плебісцитарної демократії) в створенні держави, сутність якої полягає в субстанційній єдності фюрера та народу. Визначені в ході дослідження специфічні риси націонал-соціалізму дозволяють стверджувати, що ідея тотальної держави була сформована в 20-30-х роках в умовах неприйняття Веймарської республіки в антидемократичних колах. Показано зв'язок військової організації радикальних рухів та пруської моделі держави у формуванні особливостей нацистського режиму.

Дисертантом сформульовано специфічні відмінності політичної моделі націонал-соціалізму. По-перше, фашизм є родовим паттерном антидемократичних, популістських, вождистських, владно-ієрархічних, корпоративних рухів. По-друге, націонал-соціалізм – це об'єднання спільноти на підґрунті гіпертрофованої ідеї національної виключності, що відторгає Іншого як ворога на расовій основі. По-третє, фашизм ставав моделлю для політичного втілення в інших країнах, тоді як націонал-соціалізм був виключно німецьким варіантом тоталітарної держави. По-четверте, механізмом формування націонал-соціалістичної держави ставала взаємодія політико-ідеологічного та політико-інституційних факторів, де політико-ідеологічний фактор – це створення моделі тоталітарної держави з новим соціальним ладом, а політико-інституційний фактор – це втілення моделі та підтримка ідеології за допомогою пропаганди та терору.

У підрозділі 3.2 *«Формування та функціонування націонал-соціалістичної доктрини як головної ознаки тоталітарного панування»* в результаті проведеного системного аналізу, дисертантом встановлено, що ідеологія націонал-соціалізму є упорядкованою системою ідей, цінностей, настанов, несе в собі елементи соціальної і політичної психології, спрямована на адаптацію теоретичних положень щодо мети та напрямку розвитку країни до конкретних умов.

На початковому етапі функціонування ідеології націонал-соціалізму базисним елементом, що визначав модель розвитку та характер ідейної системи була ідея національної революції, створення нового соціального ладу. С кінця 30-х рр. основним елементом структури стає ідея імперії, яка воєнним шляхом вирішить проблему нестачі життєвого простору.

Особливістю нацистського панування є взаємодія домінуючої ідеології, що включала попередні політико-культурні норми та створювала нову недиференційовану політичну культуру, з політико-владною системою, що приводило до ідеологічних механізмів політичної легітимації, рекрутування нових еліт на расовому підґрунті, формування расової ідентичності, що повинно було долати атомізацію індивідів, властиву перехідній добі і, власне, тоталітаризму.

У підрозділі 3.3 «Специфіка реалізації політичної моделі націонал-соціалізму в практиці Німеччини в 20-30-х рр.» проаналізовано діяльність політичного режиму в аспекті формування етносу ідеологізованого суспільства як необхідної складової тоталітарного панування, з'ясовано механізми впливу на населення з метою інтеріоризації ідеології націонал-соціалізму.

Автором дисертації створено теоретичну модель взаємовпливу ідеологічних та політичних факторів функціонування націонал-соціалістичної держави. Елементами цієї моделі є: 1) потестарні патерналістські очікування індивідів; 2) ядро ідеологічної системи – расова теорія та імперська «місія» тоталітарної Німеччини; 3) нова тоталітарна політична культура, яка за допомогою пропаганди, ритуалів, символів як елементів політичного міфу, 4) терор, що приводив до розриву горизонтальних – етнічних, громадянських – зв'язків; 5) діяльність нацистської держави, в кінцевому результаті формували нову антропологію людини, відкритої та здатної до втілення ідеологічних настанов і реалізації внутрішньої та зовнішньої політики тоталітарної держави. Модель розкриває механізм функціонування тоталітарної держави в контексті взаємодії політико-ідеологічної та політико-інституціональної підсистем. Розглянуто нову модель політичного лідерства – об'єднання функцій суб'єкта політики і суб'єкта ідеології, що приводило до практично-перетворювальної діяльності в політичному процесі – створення нового типу політичного режиму. Відбувалося включення наукових, освітніх інституцій у загальний інформаційний процес комунікації влади і суспільства. Тоталітарна політична свідомість формувалася на підґрунті традиційної моделі виховання авторитарної особистості, відкритої до пропагандистського впливу сильного харизматичного лідера, адже ціннісне обґрунтування політики та ідеологічна легітимація влади є необхідною умовою проведення трансформаційних змін суспільства, започаткованого тоталітарним режимом.

У висновках до третього розділу зазначається, що в 20-30-х роках в Німеччині було створено нову модель держави. Правляча НСДАП представляла свої дії як феномен, що радикально протиставлений капіталізму і комунізму, адже повертає індивідуума в політику, створює корпоративну державу. Процеси взаємодії політичної ідеології та політичного режиму, досліджені дисертантом, свідчать про те, що у націонал-соціалізму була ідеологічна система, яка включала не тільки елементи теоретичного характеру, але зверталася до ментальності народу,

історичного минулого, моделей колективного несвідомого, тому є упорядкованою системою з корпускулярною залежністю організованості функцій адаптації ядра системи до конкретних політичних потреб режиму та соціальних очікувань громадян.

У четвертому розділі **«Зовнішньополітична модель діяльності нацистського режиму»** досліджено специфіку становлення зовнішньої політики націонал-соціалістичної держави, з'ясовано групи впливу на її формування, проаналізовано реалізацію «імперської місії» у політиці нацистської держави.

У підрозділі 4.1 *«Геополітичні орієнтири націонал-соціалістичного режиму»* доведено, що існувала специфічна залежність зовнішньої політики від геополітичних рекомендацій, які суттєво впливали на визначення стратегії, напрямку, методів політики режиму. До основних орієнтирів можна віднести: по-перше, домінування парадигми, що німецький націоналізм в політичному аспекті має імперське підґрунтя у вигляді расових, культурних, геополітичних – пангерманських складових; по-друге, існування різних концептів Європи та статусу Німеччини в Європі – «Mitteleuropa» та «Zwischeneuropa»; по-третє, перемога концепту «Zwischeneuropa» означала за часів Третього рейху боротьбу доктрин націонал-соціалізму, комунізму, лібералізму; по-четверте, потреби економічного розвитку традиційно обґрунтовувались ідейними системами расизму, «культуртрегерства». На основі впливу вказаних настанов на становлення зовнішньої політики за часів Третього рейху було сформовано екстенсивну агресивну політику. Джерела її формування знаходяться в расових, «культуртрегерських», соціал-дарвіністських теоріях та пропозиціях Пангерманського союзу і геополітиків.

У підрозділі 4.2 *«Групи впливу на формування зовнішньополітичної стратегії НСДАП»* досліджено формування зовнішньої політики, з'ясовано основних акторів визначення напрямів зовнішньої політики.

Формування зовнішньої політики націонал-соціалістичної Німеччини знаходилося під впливом основних суб'єктів партії та держави, серед яких А. Гітлер, А. Розенберг, Р. Гесс, Й. Ріббентроп, міністр барон К. фон Нейрат. При прийнятті рішень тактичного характеру враховувались позиції представників еліти НСДАП, провідних чиновників МЗС та керівників рейхсверу, але загальна стратегія зовнішньої політики режиму визначалась під впливом тих цілей і завдань, що були інтегровані в програму партії. А. Гітлер наголошував, що певні періоди вплив чинили Д. Еккарт, А. Розенберг, Й. Ріббентроп. Схожість поглядів Гітлера і Розенберга на зовнішню політику полягали у антисемітизмі і східноєвропейському напрямі політики. Недооцінювати їхні впливи неможливо, адже подальше втілення зовнішньополітичної доктрини довело, що антисемітські погляди стали причиною етнічної сегрегації та голокосту. Враховуючи зміну світового співвідношення сил, появу можливості отримати статус світової держави, що відповідало реаліям ХХ ст., Гітлер мислить категоріями експансіонізму кінця ХІХ – поч. ХХ ст., тобто відкидає ідею співпраці та економічного лідерства, зосереджується на воєнно-політичних аспектах. В планах основних акторів Третього рейху було захоплення Європи, а після цього підкорення інших континентів. У визначенні напрямку на Схід Європи було подолано позицію крила братів О. і Г. Штрассерів, які шукали співпраці з СРСР.

Напрями зовнішньої політики за часів правління НСДАП формувались і обґрунтовувались ідеями створення сильної імперії, яка має економічну автаркію, культурну єдність і політичний лад, заснований на гегемонії однієї раси. Обравши шлях створення імперії, актори політики нацистської Німеччини обрали деструктивний шлях, який скерував всю міць тоталітарної держави на війну.

У підрозділі 4.3 «Реалізація «імперської місії» Німеччини в зовнішньополітичній діяльності нацистської держави» автором дисертації встановлено, що зовнішньополітична концепція націонал-соціалізму мала спільні риси з фашистською концепцією, проте ґрунтувалась не на ідеї переносу фашизму як наддержавної моделі на інші держави. Концепція націонал-соціалізму визнавала лише одну можливість – створення німецького континентального рейху з метою забезпечення імперської безпеки. А. Гітлер мислив як політик екстенсивного типу, бо вважав, що розвиток і збереження могутності держави можливі, якщо політика держави буде орієнтована на загарбання території інших країн, які знаходяться на Сході Європи. До основних принципів моделі зовнішньополітичної діяльності націонал-соціалістичного режиму відносяться: розширення життєвого простору, расизм, антисемітизм, принцип «боротьби всіх проти всіх» за життєвий простір, імперська місія Німеччини. А. Гітлер моделював майбутню Європу як модель імперської системи автаркичного типу, в якій головним ядром буде Німеччина – Kernstaat.

У висновках до четвертого розділу зазначається, що формування моделі зовнішньополітичної діяльності нацистської держави стало результатом впливу сукупності факторів, які суттєво відрізняють її політику від іншого типу держав. За часів НСДАП відбулися зміни світового політичного процесу та ревізія Версальської системи конфігурації «центрів сили». Тоталітарні держави створили систему нових суб'єктів, що привело до незбалансованості світової політичної системи та військового розв'язання конфліктів, адже тоталітарні ідеології не передбачають компромісу.

У **Висновках** узагальнено основні результати дисертаційного дослідження, сформульовано підсумкові положення та практичні рекомендації.

1. Фашизм як політичний рух є родовим явищем праворадикальних тоталітарних режимів. Німецький націонал-соціалізм є внутрішньою моделлю суспільно-політичного розвитку Німеччини першої половини ХХ ст. Праворадикальні тоталітарні режими виникли після Першої світової війни, коли воєнна модель була перенесена на суспільну систему заради відновлення державності, створення нової моделі організації соціуму. Особливістю праворадикальних тоталітарних режимів було використання соціокультурних, ціннісно-орієнтаційних, ідеологічних систем для включення громадян у політичний процес, отримання високого рівня легітимації. Одних інструментальних методів панування не вистачало, тому тоталітарні режими включали населення в політичний процес за допомогою ідеології, якій надавався статус закону і віровчення. Націонал-соціалізм як політичний режим орієнтувався на створення моделі держави, в якій панує жорстка диктатура та перетворено націю на народну спільноту за расовою ознакою.

2. Націонал-соціалізм є політичним феноменом ХХ ст., але своє коріння має в давній духовній, соціально-політичній традиціях. Починаючи з ХІХ ст. формується політична нація та відбувається процес створення єдиної держави. Інтелектуальній традиції Німеччині властиво існування багатьох теорій, концепцій, що пояснювали національну і соціальну сфери, виходячи з різних парадигм. Однією з таких парадигм була традиція ототожнення нації з державою. З часом позитивний смисл державного розвитку і особливого культурно-історичного розвитку народу насичуються ідеями расової теорії, пангерманізму, які перебирають на себе сенсоутворюючий зміст. Арійство як прояв вищого розвитку рас ототожнюється виключно з Німеччиною. Расові теорії поєднуються з антисемітськими поглядами, але перехід від культурологічних роздумів щодо величі німців до політичних дій відбувається в об'єднанні расових принципів з біологізмом соціал-дарвінізму, з соціологічним принципом «війни всіх проти всіх». Небезпека втілення пропозицій в реальну політику стала актуальною з формуванням середовища, яке мислило такими категоріями і формувало генерацію політиків, які вважали, що доцільність є вищою ніж право.

Запропонована класифікація джерел націонал-соціалізму дозволяє визначити, що ідеологія є результатом конструкту, в якому є частина наукового дискурсу та частина публіцистики. Не менш важливим є культурно-історичний контекст формування ідей, державна політика підтримки певних теорій привела до творення нового змістовного простору, в якому індивідууми формували особисту ідентичність в межах расової матриці.

3. В нацистській державі відбулося перетворення моделі пасивного вірнопідданства у активістську модель політичної поведінки завдяки інтеріоризації ідеології у свідомість індивідуума, який ідентифікує себе у відповідності до расової матриці. Фактор лояльності має пояснюється домінуванням авторитарного типу особистості. Націонал-соціалізм надмірно політизував національне та привніс негативне: расову ієрархію, антисемітизм в опозицію «ми» – «вони», наситивши її сегрегацією інших. В свою чергу, очікування електорату НСДАП були сформовані суспільними змінами та певною духовною атмосферою. Перенесення політико-філософських теорій і понять ірраціонального типу в поле політики означало, що створена парадигма розвитку стане можливою для реалізації.

Тоталітарний режим вимагав нових методів роботи з масами: НСДАП використовувала міфи, символи, соціальні очікування в якості основних методів роботи з суспільною свідомістю. Задля емоційного впливу, створення стану лояльності до дій режиму та ейфорії як необхідної умови втілення дій, які могли носити жорстокий характер, було створено тисячі кінострічок, романів, поезій. Програмологи націонал-соціалізму розуміли, що окрім яскравих промов треба додавати видовища, щоб маси знаходились в стані «емоційних гойдалок», які викликають психологічну залежність. Використання символів, агітаційних засобів дозволяло індивідууму ідентифікувати себе з цілим – етнічною спільнотою, державою, тому тоталітарна система породжувала і одночасно долала атомізацію індивідів.

4. Незавершеність економічної модернізації, відсталість політичної системи від поступу економіки, війна та революції вимагали впровадження нових моделей держави та методів панування. Невдоволення діями політиків Веймарської республіки, обмеження суверенітету і заборона армії привели до посилення антидемократичних поглядів. Ізоляціонізм, пангерманізм стали переконаннями представників антидемократичного напрямку, які активно популяризували ідею «великої політики» новітньої доби, позначеної війнами, політичним цезаризмом, расовою зверхністю. Програмові засади націонал-соціалістичної доктрини формувалися під впливом системи поглядів, що об'єднувала обов'язкові складові тогочасної політики – імперію як форму держави та вождя як особливого типу лідера доби імперіалізму. В умовах корпоративного типу управління та відсутності реальних важелів впливу на політику у громадян, адже існувала симуляція участі народу в прийнятті державних рішень суб'єктами політики, харизматичне лідерство ставало єдиним легітимним суб'єктом управління завдяки поєднанню функцій формалізованого владного і неформалізованого авторитетного керівника.

5. Базисними елементами доктрини націонал-соціалізму є : а) ідея створення народної «органічної» спільноти за расовою ознакою та об'єднаною за соціально «єдиним» принципом; б) ідея створення імперії, обґрунтуванням якої були культурна велич Німеччини і особливе серединне геополітичне розташування. НСДАП намагалася репрезентувати свою програму дій як програму об'єднаного представника нації, представництво загальнонаціональних інтересів означало повну уніфікацію на культурному, етнічному та соціальному рівні. Режим втілював ідею націонал-соціалістичної революції за допомогою впровадження соціальної єдності, приватної ініціативи, панівних позицій державного планування економічних, соціальних, культурних процесів, тоді як ідею створення імперської держави реалізовували шляхом експансії та війни. На формування напрямів і пріоритетів зовнішньої політики суттєвий вплив чинили А. Гітлер, А. Розенберг, Р. Гесс, Й. Ріббентроп. А. Розенберг вплинув на переорієнтацію експансіоністських напрямів на землі Східної Європи та СРСР з африканських та інших колоній. Й. Ріббентроп привніс у зовнішньополітичну доктрину ідею зміни акторів світової політики, тому притримувався позиції співдружності з іншими тоталітарними державами. А. Гітлер починає від ідеї ревізії Версальської системи конфігурації «центрів сили», але відмовляється від зв'язку з зовнішньою політикою кайзерівської Німеччини та спрямовує потугу держави на створення расової континентальної імперії в Європі.

6. Тоталітарні держави змінили систему міжнародних відносин, створивши систему нових суб'єктів, що посилювало незбалансованість світової політики та вело до військового розв'язання конфліктів. У формуванні моделі зовнішньополітичної діяльності нацистської держави домінувала тенденція обґрунтування геополітичних вимог принципом «свідомого почуття кордонів», тобто ціннісно-культурний аспект був не менш важливим, ніж територіально-політичний аспект державної політики. Основними напрямками зовнішньої політики були визначені східноєвропейський напрям та загальноєвропейський перерозподіл сфер впливу, з наступною боротьбою з іншими імперіями за світові впливи. Расові

аргументи перетворилися на парадигму європейської політики, яка нацистськими політиками сприймалася як легітимація боротьби за володарювання в Європі. До основних принципів зовнішньої політики націонал-соціалістичного режиму відноситься: розширення життєвого простору, расизм, антисемітизм, «боротьба всіх проти всіх» як спосіб дій в процесі розширення територій, імперська місія Німеччини.

Націонал-соціалізм є один із можливих варіантів політичного розвитку, який перемиг завдяки взаємодії політико-інституціональної і політико-культурної підсистем політичної системи. Націонал-соціалісти презентували свою модель панування як шлях подолання кризи, викликаного ліберальним капіталізмом, що привів до атомізації індивідів та пропонували поєднати сучасний технократизм модернізації з ідеологією, що дозволяло індивідам знаходити власну ідентичність у расовій, соціал-дарвіністичній матриці соціальної і національної виключності спільноти, спроможної до світової війни.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Дмитрашко С. А. Зовнішньополітична ідеологія німецького націонал-соціалізму / С. А. Дмитрашко // Науковий вісник. Одеський державний економічний університет. Всеукраїнська асоціація молодих науковців. – Науки : економіка, політологія, історія. – 2010. – № 6 (107). – С. 133 – 140.
2. Дмитрашко С. А. Аналіз творчості Ф. Ніцше в російській дореволюційній філософії неоідеалістичного напрямку / С. А. Дмитрашко // Науковий вісник. Одеський державний економічний університет. Всеукраїнська асоціація молодих науковців. – Науки : економіка, політологія, історія. – 2010. – № 11 (112). – С. 15 – 25.
3. Дмитрашко С. А. Теоретичні джерела імперської зовнішньої політики фашистської Німеччини / С. А. Дмитрашко // Науковий вісник. Одеський державний економічний університет. Всеукраїнська асоціація молодих науковців. – Науки : економіка, політологія, історія. – 2011. – № 9 (134). – С. 29 – 38
4. Дмитрашко С. А. К вопросу о реализации идеологических основ национал-социализма в политической практике Германии в 20-30 годы XX ст. / С. А. Дмитрашко, М. И. Милова // Грані. – 2012. – № 1 (81). – С. 163 – 166.
5. Дмитрашко С. А. Тоталітарні режими: ідеологічне обґрунтування цілей, форм і методів володарювання / С. А. Дмитрашко, М. И. Милова // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку : зб. наукових праць – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2012. – С. 51 – 55.
6. Дмитрашко С. А. Антидемократичні течії в німецькій політичній традиції першої половини ХХ століття / С. А. Дмитрашко, М. И. Милова // Вісник Одеського національного університету. Серія: соціологія і політичні науки: зб. наукових праць. – Одеса : Астропринт, 2012. – Т. 17. Вип. 1. – С. 79 – 86.
7. Дмитрашко С. А. Праворадикальні тоталітарні рухи І-ї половини ХХ століття : італійський фашизм і німецький націонал-соціалізм / С. А. Дмитрашко // Науковий вісник. Одеський державний економічний університет. Всеукраїнська асоціація молодих науковців. – Науки : економіка, політологія, історія. – 2014. – № 10 (218). – С. 188 – 199 .

8. Дмитрашко С. А. Генеза тоталітарної держави: від ідеї до її втілення / С. А. Дмитрашко // Перспективи. Соціально-політичний журнал. Серія : філософія, політологія, соціологія. – 2014. – № 3 (61). – С. 104 – 109.
9. Дмитрашко С. А. Праворадикальні тоталітарні держави першої половини ХХ століття : ідеологічне обґрунтування цілей і методів володарювання / С. А. Дмитрашко // // Evropsky politicky a pravni diskurz. Svazek 2. 1 vydani 2015. European political and law discourse. Volume 2. Issue 1. – 2015. – P. 212 – 217.
10. Дмитрашко С. А. Нацистський режим: теоретико-практичний аспект взаємовпливів політичної ідеології та діяльності / С. А. Дмитрашко // Сборник научных трудов SWorld. – Вып. 1. Том 31. – Иваново : МАРКОВА АД, 2014. – С. 66 – 73.
11. Дмитрашко С. А. До питання взаємовпливу ідеології та конкретно-історичних форм володарювання (на прикладі націонал-соціалізму) : теоретичний аспект / С. А. Дмитрашко // Інтелігенція і влада. Матеріали П'ятої Всеукраїнської наукової конференції. 24-25 грудня 2009 р.– Одеса, 2009 – Ч. 3 – С. 80 – 86
12. Дмитрашко С. А. Влияние Ф. Ницше на интеллектуальную среду Российской империи (в контексте конца истории) / С. А. Дмитрашко // Эсхатос. Философия истории в предчувствии конца истории : сб. ст. – Одесса : ФЛП Фридман, 2011. – С. 151 – 159.
13. Дмитрашко С. А. Тоталітарна держава : генеза державотворення від ідеї до її втілення / С. А. Дмитрашко [Електронний ресурс] // Человек в тоталитарном обществе : рефлексии XXI века : збірник наукових праць. – Одеса, 2013. – Режим доступу : [http://liberte.onu.edu.ua/upload/file/dmitrashko_s.%20%D0%B0.\(+\).doc](http://liberte.onu.edu.ua/upload/file/dmitrashko_s.%20%D0%B0.(+).doc)
14. Дмитрашко С. А. Идеологическое обоснование модели государства тоталитарного типа / С. А. Дмитрашко // Приоритетные направления развития науки : сборник статей. Материалы Международной научно-практической конференции. 3.04.2014 г. : в 2 ч. Ч. 1.– Уфа: РИЦ БашГУ, 2014. – С. 188 – 193
15. Дмитрашко С. А. Глобализация и национализм: ценности, идеология, компромисс / С. А. Дмитрашко // Украина в системе современных цивилизаций: трансформации государства и гражданского общества. Материалы Международной научно-практической конференции. 23-24.06.2006 г.– Одесса, 2006 – С. 275 – 277.
16. Дмитрашко С. А. До питання про варіативність генезису демократії (за матеріалами філософської творчості Ф. Ніцше)/ С. А. Дмитрашко // Украина в системе современных цивилизаций: трансформации государства и гражданского общества. Материалы II Международной научно-практической конференции. 26-27.06.2008 г. – Одесса, 2008 – С. 283 – 285.
17. Дмитрашко С. А. Ідеологічні аспекти зовнішньополітичної концепції гітлерівської Німеччини // С. А. Дмитрашко // Украина в системе современных цивилизаций: трансформации государства и гражданского общества. Материалы III Международной научно-практической конференции. 21-22.05.2010 г. – Одесса, 2010. – С. 241 – 243.
18. Дмитрашко С. А. Проблема життєвого простору в теорії географічного детермінізму та геополітиці Р. Челлена та Ф. Ратцеля / С. А. Дмитрашко // Суспільні

науки : напрямки та тенденції розвитку в Україні та світі. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. 20-21.06.2014 р. – Одеса, 2014. – С. 106 – 110.

19. Дмитрашко С. А. Політична ідеологія: роль у створенні інформаційної політики держави / С. А. Дмитрашко // Суспільні науки : виклики і сьогодення. Матеріали Міжнародної науково-практ. конференції. 1-2.08.2014 р. – Одеса, 2014. – С. 85 – 88.

20. Дмитрашко С. А. Геополітичні та расові фактори формування зовнішньої політики націонал-соціалістичної Німеччини / С. А. Дмитрашко // Пріоритети сучасних суспільних наук у трансформаційних умовах. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. 26-27.09.2014 р. – Львів, 2014. – С.85 – 89.

АНОТАЦІЯ

Дмитрашко С. А. Націонал-соціалізм як політична модель тоталітарного панування. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси. – Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Одеса, 2015.

У дисертації запропоновано модель дослідження німецького націонал-соціалізму як тоталітарного панування, яке розглянуто в контексті створення соціально-політичної матриці та діяльності тоталітарної держави щодо гомогенізації політичної культури, тотальної політизації у відповідності до соціально-політичного міфу та інтегральної ідеології.

Уточнено специфіку харизматичного лідерства А. Гітлера як нової моделі політичного лідерства, яка об'єднує функції суб'єкта політики і суб'єкта ідеології. Звернено особливу увагу на зміни суспільної свідомості щодо очікування харизматичного, інтегрального лідерства, діяльність якого несе риси технократизму управління і є наступником сильної монархічної влади.

Розглянуто соціокультурну детермінанту тоталітарного політичного процесу: створення ідеократії, харизматичне лідерство, формування недиференційованої політичної культури.

Проаналізовано зовнішньополітичну модель нацистської держави, яка формувала нове розуміння світового політичного процесу та місії тоталітарної Німеччини, що приводило до ревізії «центрів сили» та посилювало незбалансованість світової політики.

Ключові слова: політичний режим, нацизм, німецький націонал-соціалізм, фашизм, тоталітарне панування, лідерство, харизматичне лідерство, внутрішня політика, зовнішня політика, політичний процес.

АННОТАЦІЯ

Дмитрашко С. А. Национал-социализм как политическая модель тоталитарного господства. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата политических наук по специальности 23.00.02 – политические институты и процессы. – Государственное учреждение «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского», Одесса, 2015.

Представлено комплексное исследование политической модели национал-социализма, ее истоков и функционирования в контексте установления праворадикального тоталитарного господства. На основе обобщения взглядов ученых уточнены понятия «фашизм» как родовая модель и «национал-социализм» как собственно немецкая модель праворадикального тоталитарного режима.

Разработана теоретическая модель взаимовлияния идеологических и политических факторов функционирования национал-социалистического государства, что позволило установить элементы взаимодействия: иррациональные потестарные ожидания индивидов, ядро идеологической системы – расовая теория и имперская «миссия» тоталитарной Германии; тоталитарная политическая культура, которая с помощью пропаганды, ритуалов, символов и террора (разрывающего горизонтальные связи) формировала новую антропологию. Предложенная модель позволила раскрыть взаимовлияние идеологических и политических факторов, подчеркнуть способность адаптации доктрины к тактическим задачам, но с сохранением стратегического ядра идеологии.

Проведенный анализ позволил установить, что идеология национал-социализма является упорядоченной системой идей, ценностей, установок, которая содержит элементы социальной психологии, ориентирована на адаптацию теоретических положений относительно цели и направления развития страны в конкретных условиях. Аргументировано, что национал-социалистическая идеология включала не только элементы теоретического характера, но обращалась к ментальности, историческому прошлому, моделям коллективного бессознательного, поэтому является упорядоченной системой с корпускулярной зависимостью функций адаптации ядра системы к конкретным политическим задачам режима и социальным ожиданиям граждан. Уточнено, что на начальном этапе структурным ядром была идея национал-социалистической революции с созданием нового социального порядка. С конца 30-х годов базисным элементом стала идея континентальной иерархической расовой империи, обеспечивающей жизненное пространство и экономическую автаркию.

В диссертации рассмотрена специфика харизматического лидерства А. Гитлера как новой модели политического лидерства, объединяющей функции субъекта политики и субъекта идеологии, что позволило исследовать практическую активность влиятельного актора по созданию праворадикального тоталитарного режима. Обращено особое внимание на духовно-рефлексивные механизмы политической деятельности и поведения, которые отобразили изменения в политическом сознании в послевоенную эпоху, когда соединились рациональные и иррациональные приоритеты: технократическое управления и политические мифы

«расы», «крови и почвы» в контексте интегральной идеологии национал-социалистической революции.

Охарактеризована социокультурная детерминанта тоталитарного политического процесса: создание идеократии, установление нового типа харизматического лидерства, формирование недифференцированной политической культуры. Подчеркнуто, что господство национал-социалистов предусматривало социально-политическое маневрирование как средство управления в эпоху масс, трансформацию правового регулирования в расовой обоснованности права, уничтожение контр-элиты.

Определено, что внешнеполитическая модель нацистского государства отображала понимание лидеров НСДАП мирового политического процесса и миссии Германии. Ревизия Версальской системы конфигурации «центров силы», государственная политика создания системы безопасности на основе внешнеполитической доктрины привели к тому, что новые субъекты мировой политики – тоталитарные государства изменили систему международных отношений, что привело к дисбалансу системы и вело к военному разрешению политико-территориальных конфликтов.

Сделаны выводы, что тоталитарные режимы теряют свою эффективность в результате монополии и иерархичности принятия решений, но сложнее всего преодолеть инструменты тоталитарного управления обществом и особенности элементы недифференцированной политической культуры. К угрозам модификации неототалитарных режимов в условиях политической трансформации можно отнести усиление политического корпоративизма в принятии решений; переплетение экономического и социально-демографического кризисных процессов и неспособность элит решить существующие проблемы; направление социального протеста в массовые движения против Иного; использование мобилизационных технологий, основанных на культурно-исторической, культурно-ценностной идентичности в условиях ориентационного кризиса.

Ключевые слова: политический режим, нацизм, немецкий национал-социализм, фашизм, тоталитарное господство, лидерство, харизматическое лидерство, внутренняя политика, внешняя политика, политический процесс.

SUMMARY

Dmytrashko S. A. National-Socialism as a political model of totalitarian rule. – Manuscript.

Dissertation for degree of candidate of political sciences, specialty 23.00.02 – political institutes and processes. State institution «Southern Ukraine National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky», Odesa, 2015.

On the basis of the scientists' points of view the conceptual system of the Fascism investigation was determined as a special pattern and National Socialism as a German pattern of the right-radical totalitarian conditions. There were investigated and worked out the classification criterions of the theoretical sources according to their character and influence.

There was worked out the pattern of the German National Socialism studying as totalitarian system, which was examined in dynamics that is to say in the historical context of the creation of intellectual climate and the totalitarian system activity in the context of homogeneous political culture, complete politicization according to the socio-political myth and ideological purposes.

There was clarified the specific character of A. Hitler's charismatic leadership, which consists of different systems' elements, orientations, which are not able to coexist in national aims, but they appeared to be attractive for all levels of transitional society because of leader's qualities.

Here was formed the mechanism of the political doctrine presentation with National Socialistic purposes, there was also discovered the specifics of the influence on the ideological system and on the internal and foreign politics of the totalitarian system in Germany.

Key words: political mode, nazism, German National Socialism, fascism, totalitarian domination, leadership, charismatic leadership, internal politics, foreign politics, political process.